

RANGAKU

Johan J. Mattelaer

Rangaku

Nederland(s) in Japan
1600-1853

Sterck & De Vreese

*Aan de goede vrienden Marc en Maaike, Jos en Monique, Marc en Rita,
Pitou en Charlotte, Paul en Catherine, Paul en Chris, Paul en Jo, Carlos en
Joseph, met wie we in 2016 een fantastische ontdekkingsreis door Japan
hebben beleefd.*

© 2021 Johan J. Mattelaer | uitgeverij Sterck & de Vreese
johan.mattelaer@skynet.be

Omslagontwerp en boekverzorging: Mijke Wondergem
Verzorging binnenwerk: Peter Tychon
Lithografie: Allprint Fred Vermaat
ISBN 978 90 5615 745 6
NUR 691

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Uitgeverij Sterck & De Vreese, postbus 234, 8400 AE Gorredijk, Nederland – info@sterckendevreese.nl.

Sterck & De Vreese is een imprint van
20 Leafdesdichten en in liet fan wanhoop bv

www.sterckendevreese.nl

Inhoud

Voorwoord door ere-ambassadeur Marc Van Craen 7

Inleiding II

HOOFDSTUK 1 Het afgesloten Japan en de Nederlandse VOC 15

HOOFDSTUK 2 De Nederlanders op het eilandje Dejima 47

HOOFDSTUK 3 De hofreizen 75

HOOFDSTUK 4 De kennis van Japan in Europa 87

HOOFDSTUK 5 De invloed van de Nederlandse chirurgijn
op Dejima en Japan 99

HOOFDSTUK 6 Einde van de Japanse isolatie 131

HOOFDSTUK 7 Het Japonisme in Europa 143

Besluit 159

BIJLAGE 1 De niet verhoorde gebeden van Jacob de Zoet 160

BIJLAGE 2 Het Nederlands in de wereld 161

BIJLAGE 3 Een uniek kamerscherm 165

BIJLAGE 4 Nederlandse leenwoorden in het Japans 167

BIJLAGE 5 De Zeeuwen op Dejima 170

Referenties 171

Algemene bibliografie 174

蘭学

Rangaku (letterlijk: Nederlands leren) is de studie van het Nederlands in Japan. Het Japanse woord Rangaku bestaat uit twee Japanse karakters: de eerste duidt de uitspraak van het woord *Oranda* (Nederland) aan met het teken 'ran' (voor orchidee); het tweede is het teken 'gaku' voor *leren*.

Voorwoord

Gedurende meer dan tweehonderd jaar was de handelspost van de Verenigde Oost-Indische Compagnie op het eiland Dejima voor de kust van Nagasaki, Japans enige verbinding met het Westen in het algemeen en met Europa en Nederland (te beginnen met de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden) in het bijzonder.

Met de handel kwamen kennis, wetenschap, de staatsinrichtingen in wording in Europa, nieuwe begrippen en ideeën uit het Westen allemaal via Dejima Japan binnen, met als voertaal het Nederlands. Kennis over moderne ideeën en kennis van het Nederlands waren synoniem. Het ene kon toen niet zonder het andere.

Na 1868, toen onder keizer Meiji de westerse modernisering Japan overspoelde, namen andere landen en talen de leidende rol van het Nederlands over en het belang van Dejima en het Nederlands raakte stilaan in de vergeethoek. Hoewel niet helemaal.

Zo was ik in 1977 in Tokyo aanwezig op een Internationaal Congres van de Neerlandistiek. Wijlen Z.K.H. Prins Claus hield er de openingsrede. Ik ontmoette er Japanse professoren die Nederlands doceerden, zij het aan de studenten die Bahasa Indonesia als hoofdtaal hadden gekozen. Nederlands was voor die studenten Indonesisch een verplicht vak.

In 2016 werd ik door dr. Johan Mattelaer en zijn liefvallige echtgenote Anne gevraagd om een groep vrienden te willen begeleiden op een reis naar Japan, een land waar mijn echtgenote en ik negen jaar hadden gewoond en gewerkt en waar ik ook had gestudeerd.

Hoewel wij Nagasaki niet aandeden, kwamen er op een van de vele avonden vragen over de bekeringen door Portugese jezuiten en over de Nederlandse factorij op Dejima.

De groep die ik het voorrecht had te mogen leiden, is trouwens in Tokyo een bezoek gaan brengen aan het monument voor de *Kaitai Shinsho* (de in het Japans vertaalde Nederlandstalige uitgave van Kulmus' *Ontleed-*

kundige Tafelen), het enige monument ter wereld gewijd aan een boek. Maar niet zomaar een boek. Het is het boek dat via Dejima de westerse geneeskundige kennis in Japan binnenbracht.

Met de nimmer aflatende nieuwsgierigheid die hem kenmerkt, had dr. Mattelaer vele vragen over de overdracht van westerse kennis en over het Nederlands in Japan. Na de reis is het vuur van de nieuwsgierigheid blijkbaar blijven verder smeulen en werd het zelfs nog aangewakkerd, met dit uniek boek als resultaat.

‘Oh there is one more thing...’, iets meer persoonlijk.

De prestigieuze Japanse openbare omroep NHK maakt jaarlijks een groot historisch drama in een veertigtal afleveringen dat op zondagavond wordt uitgezonden.

In 1974 was het historisch drama gewijd aan de figuur van Katsu Kaishu, een samoerai die de grote veranderingen die er zaten aan te komen tegen het einde van het Tokugawa-periode heel goed aanvoelde. Hij studeerde Nederlands en had goede contacten met de Nederlandse officieren op Dejima. Die Nederlandse officieren zouden trouwens helpen bij de oprichting van de Japanse Marine Krijgsschool van Nagasaki, waar Katsu Kaishu trainingsofficier was.

Waarom vertel ik dat? Omdat ik destijds door NHK werd aangezocht om de rol van de Nederlandse officier te spelen met wie Katsu Kaishu op Dejima bevriend was geraakt en die hem naast de studie van het Nederlands en wiskunde ook informeerde over staatsrecht, democratie en de Westerse samenleving. Zo zie je maar...

Ik druk hier de hoop uit dat het prachtige boek van dr. Mattelaer, waarvoor ik hem feliciteer, een ruime verspreiding kent en dat mensen die in de toekomst naar Japan reizen en Nagasaki aandoen, de tijd zullen nemen om het (in 2006) prachtig gerestaureerde eiland Dejima te vereren met een bezoek.

Marc Van Craen
Ere-ambassadeur van België

Nederlands-Japans woordenboek, door Itō Keisuke en Nishimura Ryōzō, uitgegeven in 1841.

歌

後室重光謹書

Inleiding

From the late seventeenth century until the middle of the nineteenth it was mainly through the medium of the Dutch language that knowledge of the West was mediated in Japan. Rebekah Clements.

Tot de zestiende eeuw was Japan totaal onbekend in het Westen en tot halverwege de negentiende eeuw hing over het land een waas van mysterie.

Voor Nederlanders was dit duidelijk anders, want de Vereenigde Oostindische Compagnie (VOC) onderhield vanuit hun basis in Batavia, het huidige Jakarta, veel handelsbetrekkingen met Japan. De Nederlanders verkregen vanaf 1641 een handelsbasis op het kunstmatige eilandje Dejima, in de baai van Nagasaki. Zij waren daarom de enige West-Europeanen die, hoewel gering in aantal, gedurende meer dan twee eeuwen op Japans grondgebied werden geduld.

Zo ontstonden niet alleen handelsbetrekkingen, maar door de aanwezigheid van een chirurgijn kwam Japan ook in contact met de westerse geneeskunde, die op dat moment veel verder geëvolueerd was dan de Japanse, traditionele geneeskunde.

Hirata Atsutane (1776-1843) was een Japanse geleerde, in de geschiedenis gerangschikt als een van de Vier Grote Mannen van Kokugaku-studies, en een van de belangrijkste theologen van de Shintō-religie. Zijn literaire naam was Ibukinoya. Hij beschreef de Nederlanders als een volk met een eerlijke teint, grote neuzen, hondenogen, zonder hielen en met lange slanke benen die hen op dieren doen lijken. Meer speciaal is karakteristieke haarkleur. De algemene naam die men hen geeft is *kōmō-jin* of *roodharig*, dat hen een demonisch aspect geeft, zoals bij de roodharige

Hirata Atsutane (1776-1843) was een Japanse geleerde, in de geschiedenis gerangschikt als een van de Vier Grote Mannen van Kokugaku-studies, en een van de belangrijkste theologen van de Shintō-religie.

boeddhistische demonen. Maar wat ook de idee achter hun benaming was, het werd het kenmerk van de Westerse inbreng in de geneeskunde in Japan: *kōmō-igaku* of *Roodharige geneeskunde*.

De uitwisseling van wetenschappelijke kennis op het vlak van geneeskunde ging hand in hand met een uitwisseling van taal en de studie ervan. Deze studie van de Nederlandse taal werd in Japan Rangaku genoemd. Vandaar de titel van dit boek. Hierdoor werd de Nederlandse taal gedurende tweehonderd jaar de lingua franca voor wetenschap in Japan. Het heeft niet veel gescheeld of het Nederlands was een wereldtaal geworden!

Met onze interesse in de geschiedenis van de geneeskunde gaan we in dit boek ook dieper in op de bevruchting van de Japanse geneeskunde door de westerse wetenschap. Denk maar aan de vertaling van de *Anatomische Tabellen* in het Japans onder de naam *Kaitai Shinsho*.

We beperken ons in dit boek tot de Edo-periode, tussen 1600 en 1868. Pas na 1868 werden ook niet Nederlandse boeken uit het Westen naar het Japans vertaald.

Na de ontsluiting van Japan in 1853 werden in Europa de Japanse kunst en cultuur ontdekt. Vooral de houtblokprenten, of *Ukiyo-e*, waren voor de westerse culturele wereld een echte openbaring. Er werd in die periode massaal Japanse kunst geëxporteerd naar Europa en vervolgens geïmiteerd. Met een hoofdstuk over het Japonisme sluiten we dit boek af.

De bijlagen focussen op enkele specifieke thema's gerelateerd aan het onderwerp.

Duizenden documenten getuigen van het Nederlandse verblijf op Dejima. Uit de massa's archieven en afbeeldingen hebben we een keuze gemaakt om deze reis voor de lezer zo aangenaam mogelijk te maken.

Omdat de studie naar het Nederlands in Japan de hoofdmoot vormt van dit boek, is het ook een bijdrage aan de studie van de Neerlandistiek geworden. We zochten talrijke mooie en minder bekende illustraties in oude boeken van de Japanse geneeskunde en plunderden beeldmateriaal uit het Nationaal Archief in Den Haag. Dit is dus een boek met meer afbeeldingen dan voetnoten!

Bij citaten en transcripties werd meestal de archaïsche schrijfwijze gebruikt.

Een speciaal woord van dank gaat naar mijn vriend dr. Jos Rommel, die de tekst zorgvuldig nakeek en veel nuttige suggesties gaf. Ook naar Lieven D'Hulst, Dirk Mattelaer, Lukas Mattelaer, Marc Mattelaer, Marc Van Craen, Andreas Niehaus, Jan Vandromme en Cis Verhamme, die mij bij het schrijven van dit boek op de een of andere manier hebben geholpen.

We wensen jullie veel lees- en kijkgenot.

Johan J. Mattelaer

Het afgesloten Japan en de Nederlandse Vereenigde Oostindische Compagnie (VOC)

Voor West-Europa bleef Japan lange tijd een afgesloten en mysterieus land. Tot 1543, het jaar waarin een kleine Portugese vloot aanmeerde op het kleine zuidelijke eiland Tanegashima. Het waren de eerste Europese schepen die Japan aandeden.

Zes jaar later landde de Spaanse missionaris Franciscus Xaverius iets meer naar het noorden, in Kagoshima, een stad gelegen op het zuidelijke deel van het grote eiland Kyūshū. Hij begon er aan zijn missiewerk.

In 1550 meerde een Portugees schip aan in Hirado, gelegen aan de westkust van Kyūshū, een haven van waaruit sinds de Nara-periode (710-784) handelsbetrekkingen met China werden onderhouden.

De *Madre de Deus* was een Portugese kraak die rond 1609 verging voor de kust van Nagasaki. (Ref. 1.)